

Imidž Jugoslavije u zapadnoj štampi*

NENAD MIROVIĆ

Institut za ekonomiku poljoprivrede
i sociologiju sela, Novi Sad

UDK: 327:070 (497.1)

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 05.04. 1990.

Ovo je dio izveštaja o istraživanju imidža Jugoslavije u zapadnoj štampi, i to pre svega u kanadskim dnevnim listovima. Kanadska štampa je odabrana za uzorak stoga što predstavlja jedan od medijskih sistema zapadnog sveta. Osim kanadskih dnevnih listova analizirano je i pisanje New York Timesa i londonskog Timesa.

Analiza izveštavanja kanadske štampe o Jugoslaviji u periodu 1977 - 1988 pokazuje da ideološki momenti nisu u većoj meri uticali na tretman Jugoslavije.

Autora ove studije je motivirala želja da otkrije kako zapadni mediji interpretiraju krizu u Jugoslaviji. Po autorovom mišljenju mnoštvo podataka do kojih se došlo sugerše da severnoamerički listovi kretanja u Jugoslaviji posmatraju iz istog ugla. Međutim stanovište londonskog Timesa se veoma razlikuje od stanovišta severnoameričke štampe. Umesto da tvrde da je Jugoslaviji potrebna jaka centralna vlada i jak vođa, kao što to u analiziranom periodu čine severnoamerički listovi, veliki broj zapadnoevropskih medija izgleda da je vrlo kritičan prema politici rukovodstva Saveza komunista Srbije. Moguće objašnjenje je da postoji nesaglasnost između britanske vlade (možda čak i evropskih vlada) s jedne strane, i severnoameričkih vlada s druge, oko politike prema krizi u Jugoslaviji.

Plan istraživanja

Kriza kroz koju jugoslovensko društvo prolazi u poslednje dve godine jedna je od najozbiljnijih u posleratnoj istoriji ove zemlje. Ekonomski problemi, politički sukobi, i međunacionalna netrpeljivost muče ovu evropsku zemlju i dovode u pitanje sam njen opstanak. U ovoj, vrlo osetljivoj situaciji, mišljenja izražena u zapadnim medijima imaju znatnu težinu. Može se reći da jugoslovenska politička elita obraća pažnju na njih. Većina Jugoslovena ima vrlo visoko mišljenje o zapadnom svetu; pored toga, Jugoslavija duguje zapadnim poveriocima oko 18 milijardi dolara. Glavni cilj ovog istraživanja je da analizira imidž Jugoslavije u zapadnoj štampi, i to pre svega u kanadskim dnevnim listovima. Kanadska štampa je odabrana za ovo istraživanje jer predstavlja jedan od medijskih sistema zapadnog sveta. Sledeći kanadski dnevni listovi će biti analizirani: Le Devoir, Globe and Mail, Toronto Star i Montreal Gazette.

Da bi se razumela pozicija zapadnih medija prema tekućoj krizi u Jugoslaviji poželjno je analizirati njihovo izveštavanje o ovoj zemlji bar do kraja 1970-ih godina. Naime, jugoslovenska kriza je kulminacija dugotrajnih društvenih, ekonomskih i političkih procesa. Zbog toga će biti analizirano pisanje tri kanadska dnevnika na engleskom jeziku tokom perioda 1977-1988.

*Ova analiza je prevod dela magistarskog rada koji je Nenad Mirović, pod istim naslovom, u augustu 1989. godine odbranio na univerzitetu Queen's u Kanadi.

Pošto ovaj istraživač ne čita francuski, on će se oslanjati na prevod Le Devoirovog (lista na francuskom jeziku koji izlazi u Kvebeku) izveštavanja o Jugoslaviji. Pisanje New York Timesa i londonskog Timesa, dva vrlo uticajna dnevna lista zapadnog sveta, takođe je uključeno u ovu studiju. Međutim, usled nedostatka vremena i sredstava, analiza izveštavanja New York Timesa, londonskog Timesa i Le Devoira je ograničena na 1988. godinu.

Ova studija ne obuhvata presek kanadske regionalne štampe. Budući da je vlasništvo nad štampom u Kanadi u velikoj meri koncentrisano, uključivanje regionalnih listova u analizu verovatno ne bi imalo smisla; listovi koji pripadaju istom lancu objavljuju iste uvodnike i mnoge druge članke. Glavni princip pri odabiranju kanadskih listova je bio da se obuhvati nekoliko ključnih dnevnih listova.

Najtiražniji dnevni list u Kanadi je Toronto Star. Najviše je čitan u Torontu, gradu koji možda predstavlja finansijski i ekonomski centar Kanade. Popularni Star se takođe čita širom Ontarija, najmnogoljudnije pokrajine u Kanadi. Globe and Mail nastoji da postane nacionalni list za englesku Kanadu; to je drugi najtiražniji kanadski dnevnik (Dunnet, 1988: 189). Dok Toronto Star ima reputaciju vodećeg liberalnog glasila u zemlji, Globe and Mail važi za vodeći glas konzervatizma. Montreal Gazette je vodeći engleski dnevni list u pretežno francuskoj pokrajini Kvebek. Četvrti kanadski dnevnik koji je uključen u uzorak je Le Devoir, najuticajniji francuski dnevnik u Kanadi, koga čita ponajviše francuska elita.

Navedeni kanadski dnevni listovi se ili uređuju (kao u slučaju Globe and Maila) ili izlaze u Ontariju i Kvebeku; u velikoj meri oni »pokrivaju« ove dve pokrajine u kojima živi 62% Kanađana. Četiri dnevnika iz uzorka (New York Times, londonski Times, Globe and Mail i Le Devoir) su »elitni« listovi u svojim zemljama.

Uzorak novinskog materijala za ovo istraživanje je formiran uz pomoć Indeksa kanadske štampe (the Canadian News Index i the Canadian Newspaper Index), indeksa francuske štampe u Kanadi (Index de l'Actualité), te indeksa New York Timesa i londonskog Timesa.

Ova analiza obuhvata izveštavanje Globe and Maila i Toronto Stara o Jugoslaviji u periodu 1977-1988, kao i izveštavanje Montreal Gazettea između 1980. i 1988. Budući da je indeksiranje Gazettea počelo tek 1980, za period 1977-1979. je korišćen materijal drugog montrealškog dnevnog lista (Montreal Star) koji izlazi na engleskom jeziku. Na žalost, Indeks kanadske štampe nije iscrpan. Najiscrpnije indeksiran list u njemu je Globe and Mail. Što se tiče vesti iz sveta ostale štampe, Indeks navodi samo analitičke članke i vesti za koje je ocenjeno da su važne. Poseban napor će biti preduzet da se pregledom sadržaja tri kanadska dnevna lista pronađu neindeksirane novinske jedinice čija je tema Jugoslavija.

Osnovna jedinica analize koja će biti korišćena u ovoj studiji je novinski tekst. U uzorak će biti uključeni svi tekstovi (vesti, analize, uvodnici i »kolumne« – redovni članci određenih autora) čija je glavna tema Jugoslavija. Svaki tekst će biti klasifikovan u jednu od četiri navedene kategorije.

Studije ovog tipa obično sadrže podatke o veličini analiziranih novinskih članaka. Na žalost, nedostatak vremena je u ovom slučaju onemogućio takvu analizu. Površina koju zauzima novinski tekst služi kao indikator pažnje koja je posvećena temi tog teksta. U ovoj studiji, jedini takav indikator će biti učestalost novinskih tekstova.

Sledeći aspekti novinskog izveštavanja o Jugoslaviji će biti analizirani: teme i izvori izveštavanja, tretman jugoslovenskog federativnog sistema, tretman jugoslovenskih naroda, motiv »liberalne«, odnosno »konzervativne« orijentacije jugoslovenskih naroda, i tretman Josipa Broza Tita.

U slučaju da novinski tekst ima tri, umesto jedne teme, smatraće se da je svakoj temi posvećeno 33,3% teksta. Isto tako, ako su, na primer, četiri novinske agencije korišćene kao izvor jedne vesti, smatraće se da je svaka agencija korišćena kao izvor 25% te vesti.

Teme novinskih tekstova će biti klasifikovane u sledećih osam kategorija: politika, ekonomija, međunacionalni odnosi, diplomatija i međunarodni odnosi, disidenti i politička suđenja, vojna pitanja, vesti iz svakodnevnog života i rezidualna kategorija »drugo«. Analiza tema izveštavanja će pomoći da se odgovori na neka od ključnih pitanja koja postavlja ova studija. Jedno od takvih je da li izabrani dnevni listovi tretiraju disidentstvo i politička suđenja kao glavnu temu njihovog izveštavanja o Jugoslaviji? Ova analiza će takođe osvetliti trendove u izveštavanju kanadske štampe o Jugoslaviji tokom poslednjih dvanaest godina. I na kraju, biće pokazano kojoj temi je posvećeno najviše pažnje tokom 1988. Moguće je da se interesovanja analiziranih dnevnih listova nisu poklapala, i da su pojedini listovi izveštavali pretežno o međunacionalnim odnosima, dok su drugi listovi više pažnje posvetili uže shvaćenim »političkim« događajima.

U pogledu izvora informacija, ova studija će osvetliti dva glavna pitanja. Prvo, analiza će pokazati u kojoj meri se izabrani kanadski listovi oslanjaju na američke izvore informacija. Drugo, biće ispitano koliko se Le Devoir razlikuje od englesko-kanadske štampe u pogledu izvora svojih informacija.

Sledeći korak u analizi će biti identifikovanje mišljenja (ukoliko se pojavljuje u novinskom tekstu) o jugoslovenskom federativnom sistemu. U pitanju je vrlo decentralizovan sistem, o kome postoje protivrečna mišljenja. Po jednom shvatanju, jugoslovenski federalizam obezbeđuje delikatan balans između jugoslovenskih naroda koji je neophodan za mir u zemlji. Po drugom shvatanju, jugoslovenski federalizam sprečava efikasno funkcionisanje države i ekonomije.

Naredni veoma važan element političkog procesa u Jugoslaviji su odnosi između jugoslovenskih naroda. Tokom 1980-ih srpsko-slovenački sukob je postao najvažniji politički sukob u Jugoslaviji; pored toga, sukobljene snage u Jugoslaviji su grupisane uglavnom po nacionalnim linijama. Dakle, ima razloga da se analizira »tretman« jugoslovenskih naroda od strane štampe. Sledeće kategorije će biti korišćene za klasifikovanje imidža jugoslovenskih naroda: »vrlo povoljan«, »povoljan«, »neutralan«, »nepovoljan« i »vrlo nepovoljan«. Pod »povoljnim«/ »nepovoljnim« prikazom se podrazumeva prikaz koji sadrži izraze za koje se može pretpostaviti da će izazvati »povoljne«/ »nepovoljne« stavove prema predmetu prikaza kod publike. Kao primer vrlo nepovoljnog prikaza jednog naroda može se navesti analiza lista Montreal Gazette, »Jugoslovenski 'lonac za topljenje' uvek može da prekupi« (24. decembar 1987). Po autoru članka, »u ovoj istorijskoj nesređenoj zemlji nedavno se pojavio svež izvor nemira, presan i divlji oblik albanskog nacionalizma... U toku poslednje tri godine, ovaj narod... je počeo da zahteva 'čistu' albansku republiku u autonomnoj pokrajini Srbije poznatoj kao Kosovo, i, čak, priključenje pravoj Albaniji - neka vrsta Velike Albanije. Nacionalistički izgredi 1981. godine su doveli do dvanaest žrtava... Etnički Albanci su upozorili svoje komšije Srbe da

moraju da se sele, a nekima su naneli i fizičke povrede«. Kao primer vrlo povoljnog prikaza jednog jugoslovenskog naroda može se navesti analiza londonskog Timesa »Slovinci razmenjuju svoje dinare za brz život«, čiji je nadnaslov »Dinamo jugoslovenske ekonomije [Slovenija]«. Po autoru članka, »Slovinci nisu nostalgični za danima nemačke i austrijske vladavine, ali im njihov geografski položaj, koji ih smešta između Italije i Austrije, daje drugačije nazore nego što ih imaju Srbi u Beogradu. Možda je najbolji primer za to slovenački šef policije, g. Petar Čelik, sociolog koji je studirao u Parizu i ima krajnje nebalkanske manire. Tokom suđenja četvorici mladih optuženih za odavanje vojnih tajni policija je veličana kao 'najracionalnija figura u igri'. Čak je i 'Mladina', slovenački omladinski časopis, čijoj se trojici novinara sudi, široke ruke u pohvalama policiji.«

Vrlo istaknut motiv u izveštavanju o Jugoslaviji je motiv »liberalne«, odnosno »konzervativne« političke orijentacije pojedinih jugoslovenskih naroda. Narod je opisan kao liberalan ukoliko je on, ili njegov Savez komunista, »privržen« ili »sklon« »političkom pluralizmu/tržišnoj ekonomiji/demokratskim eksperimentima/višepartijskom sistemu«. Liberalizam jednog naroda se takođe ogleda u formiranju »opozicionih partija/grupa«, »alternativnih pokreta/grupa« u određenoj republici. Konzervativni su oni narodi čiji su pripadnici, ili njihovi Savezi komunista, »skloni« »striktnoj partijskoj vladavini/jednopartijskoj vladavini/staljinističkom sistemu«.

Jedan od ciljeva ove analize je da utvrdi da li se imidž Josipa Broza Tita menjao tokom poslednjih dvanaest godina. Kategorije koje će se koristiti za klasifikovanje njegovog imidža su sledeće: »vrlo povoljan«, »povoljan«, »neutralan«, »nepovoljan« i »vrlo nepovoljan«.

Da bi se ispitala objektivnost analize koju će izvršiti autor ovog istraživanja, nezavisan koder će oceniti uzorak novinskih tekstova. Kao mera saglasnosti kodera će služiti standardni koeficijent pouzdanosti. Ovaj koeficijent je definisan kao »srazmera broja istih ocena u odnosu na ukupan broj ocena« (Holsti, 1969, 140). Međutim, ozbiljno metodološko ograničenje ovog istraživanja je to što tačnost istraživačevih zaključaka neće biti proverena putem nekog rigoroznog statističkog testa. Zbog toga se subjektivnost autorovih interpretacija ne može isključiti.

Osnovni rezultati istraživanja

Analiza sadržaja šest dnevnih listova, obavljena uz pomoć četiri navedena indeksa štampe, imala je za predmet ukupno 472 novinska teksta čija je glavna tema Jugoslavija. Tabela 1 sadrži podatke o broju novinskih tekstova objavljenih između 1977. i 1988. u tri kanadska dnevnika koji izlaze na engleskom jeziku. Tabela 2 pokazuje broj tekstova objavljenih u šest listova tokom 1988.

Testom pouzdanosti, koji je izveden na uzorku od 30 novinskih tekstova, dobijen je koeficijent saglasnosti od 71%. Ovaj relativno mali stepen pouzdanosti verovatno je rezultat nedovoljne obučenosti nezavisnog kodera, kao i složenosti analize.

Već je pomenuto da Indeks kanadske štampe ne predstavlja iscrpan izvor informacija. Međutim, izgleda da su novinski tekstovi koji se bave Jugoslavijom iscrpno indeksirani posle 1987. godine. Pre 1987, najiscrpnije indeksiran list je bio Globe and Mail. Pored toga, napor koji je autor ovog istraživanja preduzeo da pronade tekstove koji su ispušteni iz Indeksa, koncentrisao se na Globe and Mail. Razumno je pretpostaviti da su

Tabela 1
Broj novinskih tekstova o Jugoslaviji u izabranim kanadskim listovima,
1977–1987.

	Globe and Mail	Toronto Star	Montreal Star/ Gazette
1977	6	1	1
1978	5	–	1
1979	10	–	3
1980	33	11	9
1981	11	5	–
1982	6	–	1
1983	7	–	1
1984	3	3	1
1985	2	4	1
1986	4	7	3
1987	9	19	8

Tabela 2
Broj novinskih tekstova o Jugoslaviji objavljenih u šest zapadnih listova
tokom 1988.

Globe and Mail	49
Toronto Star	53
Montreal Gazette	54
Le Devoir	25
New York Times	53
Times	63

skoro svi tekstovi koje je Globe and Mail objavio o Jugoslaviji između 1977. i 1988. analizirani u ovom istraživanju. Isto važi i za materijal koji su Toronto Star i Montreal Gazette objavili o Jugoslaviji tokom 1987. i 1988.

Dvanaestogodišnje (od 1977. do 1988) izveštavanje kanadske štampe o Jugoslaviji može se podeliti na pet vremenskih perioda. Prvi period obuhvata 1977, 1978. i 1979, kada je izveštavanje kanadskih listova o Jugoslaviji bilo posvećeno pretežno diplomatskim aktivnostima zemlje, kao i pitanjem ko i šta će naslediti Tita (koji je imao 85 godina 1977). Drugi period čini 1980. godina. U januaru te godine Tito se razboleo, umro je četiri meseca kasnije. Većina tekstova o Jugoslaviji te godine se bavila Titovom bolešću, njegovim životnim putem, kao i kratkoročnim i dugoročnim izgledima Jugoslavije. Tokom trećeg perioda, od 1981. do 1986, kanadska štampa se najviše bavila jugoslovenskim ekonomskim problemima. Tokom 1987, tenzije izazvane ekonomskom krizom u Jugoslaviji su počele da se zaoštravaju. Kao rezultat, kanadska štampa je 1987. objavila mnogo više tekstova o Jugoslaviji nego u periodu 1981–1986. Ipak, 1987. je predstavljala samo prelaz ka periodu velikih previranja u zemlji. Sledeća godina je bila jedna od dramatičnijih u posleratnoj istoriji Jugoslavije. Globe and Mail je objavio više tekstova o Jugoslaviji tokom 1988. nego što je to učinio u sedmogodišnjem periodu 1981–1986. Navedenih pet vremenskih »isečaka« (1977–1979, 1980, 1981–1986, 1987. i 1988) predstavljaju okvir koji je iskorišten za analizu sadržaja kanadske štampe.

Imidž Jugoslavije krajem 1970-ih

Tokom 1970-ih Jugoslavija je predstavljala važnog aktera na međunarodnoj političkoj sceni. Zemlja je uživala veliki međunarodni ugled, potpuno nesrazmeran njenoj ekonomskoj moći i veličini njene teritorije i populacije. Najveći deo ove reputacije je bio rezultat Titovog ličnog ugleda u svetu. Najveći deo (43%) Globe and Mailovog izveštavanja o Jugoslaviji od 1977. do 1979. je bio posvećen jugoslovenskim i Titovim diplomatskim aktivnostima. Kanadska štampa je izvestila o Titovom dvonedeljnom putu po Sovjetskom Savezu, Severnoj Koreji i Kini tokom avgusta 1977, njegovoj poseti Sjedinjenim Državama u martu 1978, kao i njegovom učešću na samitu nesvrstanih zemalja u septembru 1979. na Kubi. Jugoslovenske (što je praktično značilo Titove) diplomatske aktivnosti su dobile vrlo pozitivan tretman u kanadskoj štampi. Globe and Mail je 1977. (31. avgusta) nazvao Tita »zaista poslednjim velikim nacionalnim vođom iz vremena drugog svetskog rata«. Isti list je 8. marta 1978. izvestio da je »g. Karter toplo pozdravio 85-godišnjeg vođu, prvog komunističkog vođu koji posećuje Karterovu Belu kuću, i istakao da on otelovljuje težnje Istočne Evrope za slobodom i nezavisnošću ...«. Kakav je bio Titov uticaj u to vreme može se videti iz članka New York Timesa, čiji je autor ugledni urednik ovog lista James Reston: ... »još uvek je tu, angažovan oko odnosa Istok-Zapad, Srednjeg Istoka i Afrike, na putu za Vašington da još jednom o svemu razgovara sa predsednikom Karterom ... Ne okleva da kritikuje Kartera da je preterao sa 'ljudskim pravima'. Ili da osudi egipatskog predsednika Sadata što ovaj ne vodi računa o ostalim arapskim državama ... Tito kaže, gotovo nemarno, da bi hteo da pomogne Karteru u odnosima sa Rusima, i oko krize na Rogu Afrike. Uredio je, kaže, da se David Aaron iz Saveta za nacionalnu bezbednost SAD sretne sa etiopskim vođama da bi tamo sklopili mir ... Tito se retko javno angažuje u međunarodnim pitanjima. On je vrlo lukav. Mnogo više nego što se misli, Tito je u vezi sa Karterom oko Srednjeg Istoka i Afrike, i sa Brežnjevom oko odnosa Istok-Zapad« (»Tito, poslednji borac, ostaje značajan faktor«, Montreal Star, 6. mart 1978).

Na povoljan imidž Titovih diplomatskih aktivnosti takođe su uticali i naslovi, kao na primer ovi, objavljeni u Globe and Mailu: »Tito brani nezavisnost partije u poseti Sovjetskom Savezu« (18. avgust 1977), »Razlike između Tita i Brežnjeva nerazrešene« (19. avgust 1977), »Tito veličanstveno primljen u Kini« (31. avgust 1977), »Titov savet koristan, Karter kaže Jugoslovenu« (6. mart 1978). Montreal Star (29. avgust 1979) je obavestio svoje čitaoce o Titovom učešću na samitu nesvrstanih u članku pod naslovom »Tito revan u suzbijanju sovjetskog uticaja«.

1980: smrt vođe i uznemirenost u inostranstvu

U januaru 1980. Titovo zdravstveno stanje se ozbiljno pogoršalo: zapadna štampa je reagovala brojnim analizama koje su se bavile sudbinom Jugoslavije »nakon Tita«. Ove analize su otkrile priličnu zabrinutost Zapada za budućnost zemlje. Međutim, uznemirenost zapadnih posmatrača u pogledu post-titovske Jugoslavije nije vezana isključivo za period Titove bolesti početkom 1980. Naprotiv, ona je bila prisutna tokom celog perioda Titove vladavine. Osnovno pitanje vezano za Jugoslaviju koje je očekivalo Zapad »nakon Tita« sažeto je izrazio naslov članka objavljenog u Montreal Gazetteu (28. januar 1980), koji je glasilo »Nakon Tita: da li će se ruski tenkovi kotrljati?«. Ništa manje jasan nije bio ni Montreal Star (20. oktobar 1977) kada je objavio fotografiju Tita kako grli Brežnjeva ispod koje je pisalo: da li će Rusija držati ruke k sebi?

Jedna od istaknutih tema izveštavanja kanadske štampe o Jugoslaviji tokom 1980. je bila sovjetska politika prema Jugoslaviji. Na primer, najveći deo (48,5%) izveštaja Toronto Stara o Jugoslaviji tokom te godine bio je posvećen jugoslovenskim spoljnim poslovima. Montreal Gazette je iste godine posvetio 33,3% svojih napisa o Jugoslaviji ovoj temi.

U februaru 1980. godine Montreal Gazette je jednim svojim naslovom obznanio da »borba za post–titovsku Jugoslaviju počinje«, dok je mesec dana kasnije isti list objavio analizu pod naslovom »Zapad žuri da Jugoslaviju ugura u svoje jato«. Prvi članak je analiza preuzeta iz londonskog Economist, u kojoj su došle do izražaja bojazni Zapada od sovjetske ekspanzije u Evropi. U ovoj analizi se kaže: »Sada kada izgleda da se poslednji veliki pobednik iz 1945. približava svom kraju, mora se računati s tim da će Rusija pre ili kasnije pokušati da povrati za sovjetsku uticajnu sferu baš onu zemlju koja joj je prkosno izmicala ... Jugoslavija je mala zemlja od 22 miliona ljudi, bez velikog prirodnog bogatstva, ali koja je nasadna, po rečima jednog američkog diplomate, 'navrh jednog od najvećih tektonskih poremećaja u svetskoj politici'. Jasno je da bi Rusiji bilo u interesu da ovu zemlju prevuče na svoju stranu« (»Borba za post–titovsku Jugoslaviju počinje«, Montreal Gazette, 22. februar 1980).

Isti članak je izložio strateški značaj Jugoslavije za Zapad: »Jugoslovenskom jadranskom obalom bi Rusija dobila luku ispod nosa NATO pakta. Slovenija i Hrvatska, najzapadnije republike u Jugoslaviji, su ključ za ljubljansku kotlinu, odakle bi sovjetski tenkovi kontrolisali pravac za Trst i dolinu Po«. Economist je ovaj članak završio upozorenjem koje pokazuje koliko ozbiljno je Zapad shvatio mogućnost sovjetske invazije: »Svaki ruski prelazak (jugoslovenske) granice – bilo u obliku vojne intervencije ili u obliku puča kojem bi asistirao KGB, puča koji bi otvorio put takvoj intervenciji – predstavljao bi pokušaj rušenja balansa snaga u Evropi i na njega će biti odgovoreno u skladu s tim«.

Među analitičkim člancima koji su se bavili izgledima Jugoslavije »nakon Tita«, objavljenim u kanadskoj štampi u vreme Titove bolesti i neposredno posle njegove smrti, verovatno je najvažniji natpis Toronto Stara (10. maj 1980) »Jugoslavija bi mogla da bude pion u igri velikih sila«. Ovaj članak je možda jedini članak objavljen u kanadskoj štampi u periodu 1977–1980. koji je preno mišljenja diplomata sa sedištem u Beogradu o izgledima posttitovske Jugoslavije. Po Jonathanu Manthorpeu, Starovom izveštaču iz Beograda, »...malo posmatrača i diplomata u Beogradu sumnja da će se sistem (kolektivnog rukovođenja) srušiti, da će doći do borbe za vlast i da će se pojaviti novi diktator. U zemlji koja ne poznaje finese podele vlasti, i u kojoj politički i ekonomski problemi zahtevaju odlučnu akciju, izgleda neizbežno da se narod opredeli za sistem na koji je navikao: vlast jednog čoveka«.

Postoji zapanjujuća sličnost između navedenog stanovišta o neizbežnosti diktature u Jugoslaviji i uverenja prisutnog u 19. veku da se još »zadugo« slovenskim pokrajinama »evropske Turske« **mora vladati despotski** (Creagh, 1876, tom 2: 136). Ono što su Manthorpe i diplomate/posmatrači sa sedištem u Beogradu prevideli je, prvo, zamašna demokratska tradicija Srba, i, drugo, sofisticiranost Jugoslovena. Manthorpeova analiza je iznela još jednu važnu ideju. Njegov članak je verovatno jedini članak objavljen u severnoameričkoj štampi u to vreme u kome je američki uticaj u Jugoslaviji predstavljen kao potencijalno destruktivan. Po Manthorpeu, »regionalna zategnutost i rasni nacionalizam u Jugoslaviji su ponovo predmet pažnje svetske javnosti. Oni izgledaju opasno ne zato što su problemi sa kojima se Jugoslavija suočava pretnja svetskoj stabilnosti, već zbog

mogućih manipulacija od strane stranih faktora – SAD i Sovjetskog Saveza«. Autor je objasnio način na koji bi Sovjetski Savez mogao da destabilizuje Jugoslaviju: »U najmanju ruku, Jugosloveni se suočavaju sa sovjetskim petljanjem na državnim granicama. Najizglednije mesto se nalazi na istoku gde Bugarska predstavlja najodanijeg sovjetskog saveznika u Istočnoj Evropi. Jugosloveni i Bugari se godinama spore oko toga da li su Makedonci poseban narod ili je, u stvari, Makedonija bugarska zemlja«. Na žalost, Manthorpe nije objasnio način na koji bi SAD mogle da razbuktaju »regionalnu zategnutost i rasni nacionalizam« u Jugoslaviji.

Tretman jugoslovenskog federalizma, 1977–1980.

Tokom četverogodišnjeg perioda 1977–1980. kanadska štampa je objavila jedan broj analiza koje su se bavile jugoslovenskim društvom uopšte, i posebno jugoslovenskim federalizmom. Ove analize su stvorile vrlo pozitivnu sliku o Jugoslaviji. Treba zabeležiti da tokom ovog perioda analizirani kanadski listovi nisu objavili nijedan nepovoljan prikaz jugoslovenskog federativnog sistema.

U Globe and Mailovoj oceni Titovog životnog puta (preuzetaj iz New York-Timesa), koja je objavljena dan posle njegove smrti, se kaže: »Tokom više od tri decenije Jugoslavija se pod Titom kretala uskom stazom između sovjetskog bloka na Istoku i kapitalističkih sila na Zapadu. Kao rezultat, tip komunizma koji se u Jugoslaviji formirao obeležavao je mehanizam slobodnog tržišta, konzumerizam, zapadne publikacije na kisocima, učešće zaposlenih u odlučivanju zvano radničko samoupravljanje, kao i vrlo važna sloboda doslovno svih građana da putuju u inostranstvo i vraćaju se u zemlju kad im se prohte« (»Jugoslovenski vođa je voleo vlast i progres«, 5. maj 1980).

Montreal Gazetteov članak »Titoizam nakon Tita« (23. februar 1980) je takođe Jugoslaviju opisao kao uspešnu, modernu zemlju: »Jedan od paradoksa savremene Jugoslavije je da se društvo koje je Tito tako reći formirao jako razlikuje od onog koje je oblikovalo njegov karakter i ličnost. Današnja Jugoslavija ima malo zajedničkog sa papazjanijom zaostalih i zavađenih balkanskih nacija kojima je Tito stao na čelo 1945. godine, posle onoga što je zapravo bila kombinacija građanskog i rata za oslobođenje. Danas se ova zemlja diči srednje razvijenom ekonomijom u kojoj se više ne mogu primenjivati stare metode političke indoktrinacije ... Jugoslavija je pod Titom usvojila tržišnu ekonomiju. Uz nekoliko izuzetaka (istaknut slučaj je disident Milovan Đilas), Jugosloveni mogu slobodno da putuju u inostranstvo. U kinima se prikazuju uglavnom zapadni filmovi, dok se u knjižarama prodaju zapadni časopisi«.

Isti list je izvestio da »većina Jugoslovena shvata koliko su srećni, i uviđa da su gotovo sve postojeće alternative njihovom sadašnjem sistemu gore ... oni vrlo dobro znaju da za svoju spokojnost kao i relativnu slobodu i blagostanje mogu da zahvale isključivo federativnom sistemu koji je Tito stvorio pre trideset godina« (»Nema razloga da se već jadikuje nad post-titovskom Jugoslavijom«, 7. decembar 1979).

Isti članak je vrlo povoljno ocenio politiku međunacionalnih odnosa u posleratnoj Jugoslaviji: »Tačno je da je Jugoslavija balkanska federacija, sa jednim latentnim bezumljem u vidu međunacionalnih sukoba. Međutim, ona je ujedinjena zemlja već više od 60 godina. Od 1945. godine, kada je Tito došao na vlast, izuzetna pažnja je bila posvećena tome da nijedan narod nema razloga da se oseća diskriminisanim od strane federacije«. Isti autor je sugerisao da je krajnje labav federativni sistem neophodan radi stabilnosti zemlje: »Predsednik Tito je prodrmao institucije u zemlji, što može biti korisno,

ali verovatno nije i neophodno za miran prelazak na post–titovski period. Republike već kontrolišu sve izuzev spoljnih poslova, vojske i službe bezbednosti«.

Pet meseci kasnije, i Globe and Mail je pohvalio originalni federalizam kakav uživa Jugoslavija (»Bez paralize nakon Tita«, 6. maj 1980). List je suprotstavio »fleksibilnu, federalističku decentralizaciju, čija je snaga u raznolikosti«, »monolitnom, staljinističkom centralizmu koji ugrožava svaka varijacija i razlika«, i zaključio: »Jedan Staljin i jedan Leonid Brežnjev su prirodni proizvod društva kakvo je sovjetsko, ali ne i Jugoslavije.«

Mesec dana kasnije, Globe and Mail je ponovo pohvalio jugoslovenski federalizam: »Savezna vlada u Beogradu je praktično 'odumrla' posle ustavnih i pravnih reformi 1974. godine. Ona se sada pretežno brine o moneti, spoljnim poslovima, narodnoj odbrani i upravljanju fondovima za regionalni razvoj. Ekonomska moć je prenetna na hiljade samoupravnih poduzeća i takozvane samoupravne interesne zajednice koje se brinu o zdravlju, obrazovanju, lokalnoj upravi i socijalnom osiguranju. Na taj način, Jugoslavija je likvidirala totalitarno prisustvo države i partije koje još uvek karakteriše takozvani realni socijalizam u Istočnoj Evropi« (»Tržište dobija na značaju u vreme kada Jugoslavija ulazi u post–titovsko razdoblje«, 14. jul 1980).

Tretman Josipa Broza Tita tokom 1980. godine

Političar za koga se smatra da je Jugoslaviju skrenuo sa totalitarne staze i doveo je do relativnog blagostanja je Josip Broz Tito. Krajem 1970–ih i tokom 1980. godine njegov imidž u kanadskoj štampi je bio vrlo pozitivan. Analizirani kanadski listovi nisu objavili nijedan nepovoljan članak o Titu tokom ovog vremenskog perioda.

O Titovom ugledu u to vreme svedoči velika pažnja koju je Globe and Mail posvetio njegovoj bolesti početkom 1980. godine. Tokom januara i februara Globe je pažljivo pratio stanje Titovog zdravlja, i u jednom trenutku skoro dnevno prenosio izveštaje svetskih agencija o medicinskim biltenima izdatim u Jugoslaviji. Od 16. januara do 18. februara Globe je objavio jedanaest takvih izveštaja. Pažnja posvećena Titovoj borbi za život je bila takva da je 18. februara Globe and Mail na naslovnoj strani objavio članak (»Tito povremeno svestan, ali šanse tanke«) čiji početak glasi: »Predsednik Tito, teško bolestan od srca i bubrega, proveo je spokojnu noć u bolnici; javljeno je da je juče upitao posetioca: 'Šta ima novo u svetu?'«.

Tokom 1980. godine, Globe and Mail je objavio 29 dužih ili kraćih novinskih tekstova koji su se bavili Titom. Pošto su to većinom bili medicinski bilteni, 21 tekst je sadržao neutralne opise. Ostali tekstovi su bili povoljni i vrlo povoljni. Iste godine, Toronto Star je objavio sedam neutralnih, jedan povoljan i jedan vrlo povoljan opis Tita. Od pet članaka koje je Montreal Gazette objavio o Titu tokom 1980. godine, četiri su bili povoljni po njega. Titovom pretežno pozitivnom imidžu su doprineli novinski naslovi. Na primer, u maju 1980. čitalac Toronto Stara je u svom listu mogao da pročita sledeće naslove: »Svetski lideri veličaju Tita kao 'čoveka sa vizijom'« (5 maj), »Tito: crna ovca marksizma« (5. maj), »Sećam se Tita, hrabrog čoveka od akcije« (6. maj), »Lideri pristižu na Titovu sahranu« (7. maj). Jedan naslov objavljen u Globe and Mailu je Tita proglasio za »velikana kome je teško naći zamenu« (26. januar 1980). U članku ispod ovog naslova Tito je nazvan »jednim od zaista velikih ljudi našeg doba«, i »jedinim vođom pokreta otpora koji je oslobodio vlastitu zemlju«; »...u junu 1948, on se oslobodio sovjetske dominacije – i prošao nekažnjen«. U uvodniku koji je objavljen

dan posle Titove smrti, Globe and Mail ga je nazvao »borcem ... herojskih razmera« (»Tito«, 5. maj 1980). Po mišljenju ovog lista, Jugosloveni »... u njemu vide naslednika velike tradicije balkanskih patrijarha – očinsku figuru koja će ih izmiriti kada se posvađaju i zaštititi ih od spoljnih neprijatelja. Za predsednika Tita je rečeno da je 'jedini pravi Jugosloven' u zemlji koja se diči sa dva pisma, tri glavne religije, četiri jezika, pet nacionalnosti, šest republika i sedam graničnih zemalja (koje u svojoj ideološkoj lojalnosti idu od Italije i Austrije, do Albanije i Bugarske). Većina drugih jugoslovenskih vođa se identifikuje prvo sa interesima vlastitih regiona, a tek potom sa Jugoslavijom. Uz armiju i komunističku partiju, Tito je bio jedan od malobrojnih faktora jedinstva u zemlji koja je podeljena po istorijskim, kulturnim i religijskim linijama« (»Jugoslavija videla generalnu probu za promenu«, 26. januar 1980).

Globe je svojim čitaocima saopštio da je Titov najveći uspeh »to što je Jugoslaviju držao na okupu i uspeo da razvije osećaj zajedništva, nešto što nije postojalo u rojalističkoj Jugoslaviji od 1918. do 1941.« (»Tito: velikan kome je teško naći zamenu«, 26. januar 1980). Po Globeu, Titu je to pošlo za rukom zahvaljujući tome što je »Jugoslaviju načinio federacijom naroda – u zemlji postoje šest nacionalnih republika i dve autonomna regiona – dok je u isto vreme podsticao jugoslovenski nacionalizam« (ibid). Montreal Gazette je Tita hvalio kao vođu koji je svom narodu obezbedio »bolji život«: »Za razliku od drugih koji su se uspele na vlast u komunističkom talasu nakon drugog svetskog rata, Tito od Jugoslovena nije tražio da se muče i žrtvuju u sadašnjosti u ime vizije boljeg života u dalekoj budućnosti. Tito se trudio da Jugoslovenima obezbedi bolji život odmah. U velikoj meri, on je u tome i uspeo. Jugoslavija je pod Titom postala svetlo mesto usred opšteg sivila Istočne Evrope« (»Tito, ratni šef«, 5. maj 1980).

Tokom 1980. godine, Tito je u kanadskoj štampi dobio obilje komplimenata. Ona ga je prikazala kao hrabrog vođu koji je Jugoslaviju skrenuo sa totalitarne staze, i Jugoslovenima obezbedio relativno blagostanje.

Izveštavanje o ekonomskoj krizi, 1981–1986.

Nakon Titove smrti 1980. godine interes kanadske štampe za prilike u Jugoslaviji je drastično opao. Globe and Mail je objavio isti broj tekstova o Jugoslaviji tokom šestogodišnjeg perioda 1981–1986, kao i tokom 1980. godine. Za 1982. i 1983. Indeks kanadske štampe ne navodi nijedan članak Toronto Stara o Jugoslaviji. Dok je 1980. Star objavio 11 članaka o Jugoslaviji, 1981, 1984. i 1985. je doneo ukupno 12 takvih članaka. Montreal Gazette je objavio 9 članaka 1980. godine, ali samo 7 u periodu 1981–1986.

I pored relativne oskudice novinskih tekstova o Jugoslaviji tokom ovog perioda, analizirani kanadski listovi su izveštavali o zemlji iz sasvim određenog ugla. Dve glavne teme su se našle na dnevnom redu kanadskih listova. Prva je kriza u koju je tonula jugoslovenska ekonomija. Drugoj temi je kanadska štampa poklanjala sve više i više pažnje tokom 1980–ih godina; radi se o negativnoj oceni Tita i jugoslovenskog federalizma.

Od 1981. do 1986. znatan deo napisa kanadske štampe o Jugoslaviji je bio posvećen ekonomskim problemima. Najveći deo (33,8%) Globe and Mailovog izveštavanja o Jugoslaviji tokom ovog perioda je bio posvećen ekonomskim pitanjima. U slučaju Toronto Stara, po 25,4% je bilo posvećeno ekonomskim i političkim temama. Kanadska štampa je detaljno opisivala ekonomske teškoće Jugoslovena: rastuću inflaciju, nezapos-

lenost, pad životnog standarda, nestašice robe široke potrošnje, kao i probleme sa otplatom spoljnog duga. U aprilu 1981. *Globe and Mail*ov uvodnik je naveo da su, »ekonomski problemi Jugoslavije, u stvari, akutni. Strogim programom štednje je predviđeno da se vidljivi spoljnotrgovinski deficit skreše sa 6 milijardi dolara na 5,7 milijardi, a platni deficit sa inostranstvom sa 2,2 milijardi na 1,8. Ali inflacija je još uvek suviše visoka – oko 40% početkom godine – uprkos programu štednje koji je oborio životni standard za najmanje 7% tokom 1980. godine. Ovo nagoveštava da će Jugoslaveni još više morati da smanje uvoz i potrošnju, i da povećaju proizvodnju i izvoz« (»Zatišje nakon Tita«, 10. april 1981).

Nedugo potom, ova prognoza se ostvarila. Isti list je u januaru 1983. izvestio da postoji »netašica kafe, deterdženta, lekova, mazuta i benzina, pored drugih proizvoda [list je pomenuo šećer i zapadnu štampu] u ovoj zemlji od 22 miliona ljudi koji su sve do pre dve godine živeli kao Grci i Italijani. Sada međutim Beograd – čiji su veliki delovi zamračeni preko noći – podseća pre na Istočni Berlin i Bukurešt nego na živopisni mediteranski region« (»Krizna u Jugoslaviji oko federalnih klika«, 22. januar 1983).

Dve godine kasnije, *Toronto Star* je izvestio da je jugoslovenska ekonomija još uvek u lošem stanju: »Dok vlada nastoji da otplati spoljne dugove od više od 22 milijarde dolara koji su se nagomilali tokom poslednje decenije Titove vladavine, inflacija je dostigla južnoameričke razmere. Nezaposlenost je u porastu, posebno među mladim ljudima. Životni standard je u neprekidnom padu i sada je, po mišljenju mnogih ekonomista, negde na nivou iz sredine 1960-ih« (»Da li Jugoslavija posrće nakon Tita?«, 7. septembar 1985).

Od 1981. do 1986. kanadska štampa je imala razloga da posveti pažnju jugoslovenskim ekonomskim pitanjima. Postojali su nedvosmisleni podaci o pogoršavanju ekonomskih prilika u Jugoslaviji. Štaviše, o ekonomskim problemima se diskutovalo u samoj Jugoslaviji.

Imidž Josipa Broza Tita i jugoslovenskog federalizma, 1981–1986.

Pisanje kanadske štampe o Titu je počelo da se menja 1983. godine. Ova promena je vrlo upadljiva jer je u periodu pre 1983. Tito nazivan »jednim od zaista velikih ljudi našeg doba«, »velikanom koga je teško zameniti«, i »borecem herojskih razmera«. Kao što se pozitivno »slikanje« Tita tokom 1980. godine podudarilo sa pohvalama jedinstvenom federativnom sistemu kakav ima Jugoslavija, tako se i u osnovi negativno mišljenje o Titu tokom 1980-ih podudara sa negativnim mišljenjem o jugoslovenskom federalizmu.

U septembru 1985. *Toronto Star* je objavio da »istorijska reputacija Josipa Broza Tita, jednog od najživopisnijih vođa 20. veka, izgleda zrelo za preispitivanje ... Većina nevolja koje su zadesile jugoslovensku ekonomiju i politički sistem mogu se direktno povezati sa odlukama donesenim za njegova života« (»Da li Jugoslavija posrće nakon Tita?«, 7. septembar 1985). Što se tiče nevolja koje su zadesile politički sistem u Jugoslaviji, *Star* je naveo »paralizovani aparat za odlučivanje«, i izvestio: »Zemljom ... sada vlada kolektivno rukovodstvo. Odluke se donose konsenzusom posle podugačkog dogovaranja u kome učestvuju vodeći političari iz šest republika i dva autonomna regiona od kojih je sastavljena jugoslovenska federacija. Ovo skoro da predstavlja recept za neprekidnu političku paralizu.«

Međutim, prevrednovanje Titove reputacije je u kanadskoj štampi započelo pre 1985. U maju 1983, Globe and Mail je tvrdio da je Jugoslavija u »očito beznadežnom sosu ... sa dugovima koji iznose priznatih 19 milijardi dolara – verovatno je iznos mnogo veći – i teškoćama sa otplatom kamata« (»Jugosloveni preispituju šta im je Tito ostavio«, 14. maj 1983). Tito je, po mišljenju ovog lista, »čovjek koji je sve to započeo« (ibid). »Sada je već potpuno jasno«, saopšteno je u članku, »da je Tito, u pokušaju da osujeti separatizam, dozvolio toliko vlasti republikama i pokrajinama da Savezna Vlada s mukom održava kontrolu«.

Četiri meseca pre objavljivanja ovog članka, Globe and Mail je zaključio da je ekonomska kriza u Jugoslaviji u velikoj meri »... rezultat komplikovanog federativnog sistema, u kome cveta dupliranje a svaka od šest republika i dve autonomne pokrajine ima pravo da minira zakone ... Primer za to koliko mnogo moći uživaju lokalne vlasti predstavlja podizanje šeste jugoslovenske fabrike za proizvodnju mašina za dijalizu bubrega. Zemlji je potrebna samo jedna takva fabrika« (»Krizu u Jugoslaviji oko federalnih klika«, 22. januar 1983). Ovaj sistem, navedeno je u članku, »je izazvao krizu«.

U periodu 1983–1986. ove ideje su se često mogle sresti u kanadskoj štampi. Na primer, Toronto Star je o jugoslovenskom sistemu kolektivnog rukovođenja pisao kao o »konfuznom, kolebljivom sistemu vlasti koji predstavlja političku ostavštinu pokojnog diktatora«, i rekao da je zbog »državnog sistema decentralizovanog federalizma ... odlučivanje na saveznom nivou skoro nemoguće« (»I dalje u Titovoj senci«, 7. jun 1986; »Da li je Jugoslavija sledeća vruća tačka?«, 4. jul 1986). Isti list je 1984. godine ustanovio da je iza Tita ostala »praznina«. Ovu prazninu je, po mišljenju lista iz Toronta, ilustrovala »prošlonedeljna godišnja vrteška u saveznom predsedništvu« (»Nakon četiri godine Titova ostavština nejasna«, 25. maj 1984). Dve godine kasnije, Toronto Star je u jednom članku sugerisao da se zbog »neobične vrste kolektivnog rukovođenja«, »Jugoslavija nalazi na ivici ekonomske i političke katastrofe« (»Jugoslavija na ivici sloma«, 6. jul 1986).

Argument o »Titovoj ostavštini« je ponekad uključivao ideje sumnjive vrednosti. Na primer, Montreal Gazette je 1983. pisao da je »u Titovo vreme a i pre toga, očito prvi korak za razumevanje ove komunističke zemlje bio put u Beograd, glavni grad i centar moći centralizovane države. Vlast je sada decentralizovana u meri koja se graniči sa haosom« (»Jugoslovenski 'lonac za pretapanje' uvek spreman da prekupi«, 24. decembar 1983). U stvari, upravo je Tito bio taj koji je izvršio decentralizaciju, i to krajem 1960–ih, nekih deset do petnaest godina pre svoje smrti. Stepem decentralizacije nije ništa veći sada nego što je bio tokom 1970–ih, dakle u »Titovo vreme«.

U periodu 1981–1986. Globe and Mail je objavio dva novinska teksta o Titu. Jedan je bio povoljan, dok je drugi bio nepovoljan. Četiri od šest takvih tekstova koje je objavio Toronto Star su sadržali nepovoljan prikaz Titovog rada. Od 1981. do 1986. ovaj list nije objavio nijedan povoljan članak o Titu.

Negativan imidž Tita se podudarao sa negativnim mišljenjem o jugoslovenskom federalizmu. Od 1981. do 1986. Globe and Mail je objavio sedam novinskih tekstova na temu uređenja jugoslovenske federacije. Četiri članka su negativno ocenila ovaj sistem, dva članka su bila pozitivna, dok je jedan bio neutralan. U slučaju Toronto Stara, četiri od pet tekstova objavljenih u navedenom periodu na istu temu su negativno ocenila ju–federalizam. Kontrast u odnosu na period pre 1981. godine je drastičan. Od 1977. do 1980. analizirani kanadski listovi nisu objavili nijedan negativan prikaz federativnog sis-

tema u Jugoslaviji. Od 1981, međutim, pa sve do kraja analiziranog perioda (decembar 1988), Toronto Star i Montreal Gazette nisu objavili nijedan pozitivan prikaz ovog sistema. Globe and Mail nije objavio takav članak od 1982. godine.

Izveštavanje o Jugoslaviji tokom 1987.

Već je pomenuto da su se tenzije izazvane ekonomskom krizom u zemlji uvećale tokom 1987. godine. Kanadska štampa je reagovala na potrebe koji su počeli da drmaju jugoslovensko društvo. Montreal Gazette je objavio više tekstova o Jugoslaviji 1987. nego tokom prethodnih šest godina. Toronto Star je od 1981. do 1986. objavio isti broj tekstova kao i 1987. O načinu na koji je kanadska štampa pisala o Jugoslaviji tokom 1987. govore sledeći naslovi objavljeni te godine: »Zamrzavanje plata izazvalo štrajkove u Jugoslaviji«, »U Jugoslaviji zamrznute cene da bi se zaustavila inflacija i štrajkovi«, »Jugoslovenski premijer se zakleo da će upotrebiti armiju da uguši talas radničkih nemira«, »Za 2.000 firmi u Jugoslaviji se vjeruje da će pasti pod stečaj«, »Stežanje kaiša način života u Jugoslaviji«, »Jugoslavija zahteva odlaganje otplate duga«, »Džinovski dug može da izazove kolaps: Jugoslavija«.

Tokom 1987, kanadska štampa je nastavila da nepovoljno prikazuje jedinstveni federativni sistem kakav ima Jugoslavija. Tri analizirana dnevnika su objavila četiri nepovoljna i dva neutralna prikaza ovog sistema. Tipično je bilo mišljenje specijalnog izveštača Toronto Stara iz Jugoslavije: »Tito je u zemlji zaveštao decentralizovani politički i ekonomski sistem koji je trebao da onemogući da bilo koji pojedinac stekne vlast sličnu onoj koju je on uživao. Većina položaja na saveznom nivou, uključujući predsedništvo i rukovodstvo partije, se rotira tako da ih po određenom redosledu dobijaju predstavnici osam administrativnih oblasti – šest republika i dve pokrajine, koje su u velikoj meri podeljene po nacionalnim linijama... Puno ljudi je primetilo da je Tito stvorio sistem koji je funkcionisao jedino dok je on bio živ« (»Titovi naslednici su izazvali krizu identiteta u Jugoslaviji«, 15. avgust 1987).

Izveštavanje o Jugoslaviji od 1981. do 1987: jedno ne-pitanje

Izveštavanje kanadske štampe o Jugoslaviji od 1981. do 1987. je bilo koncentrisano na dve glavne teme. Prva se ticala sve dublje krize jugoslovenske ekonomije. Druga se ticala »konfuznog, kolebljivog sistema vlasti koji predstavlja političku ostavštinu pokojnog diktatora«. Međutim, jedno pitanje je kanadska štampa u velikoj meri ignorisala: pitanje ljudskih prava i političkih prava u Jugoslaviji. U decembru 1983, Globe and Mail je objavio članak »Slepa tačka za Zapad: sloboda u Jugoslaviji« Momčila Selića, za koga je rečeno da je »srpski pisac koji se nalazi u poseti Kanadi«. Selić je tvrdio da se »... mora voditi računa o tome da jugoslovenski Ustav priznaje samo socijalističke političke, društvene i ekonomske interese... Jugoslavija je jednopartijska država i u njoj su sva građanska i ljudska prava stvar slobodne volje jedine političke organizacije u zemlji, Komunističke partije Jugoslavije. Budući da je tako, ova prava mogu biti ukinuta kad god partija oceni da uslovi to zahtevaju. Od 1945. godine, 'uslovi' u Jugoslaviji su zahtevali jednopartijsku diktaturu. Štaviše, u zemlji uopšte ne postoji način da se rešavaju ona društvena, politička i druga pitanja koja partija nije priznala kao pitanja. U Jugoslaviji, pokretanje 'ne-pitanja' znači odlazak u zatvor« (»Slepa tačka za Zapad: sloboda u Jugoslaviji«, 23. decembar 1983).

Ključna ideja Selićevog članka je sledeća: »Jedini produktivni način za Zapad da pospeši svoje interese u Jugoslaviji je da podrži demokratiju kao predmet rasprave. »Kanadska štampa očigledno nije mislila tako. Ona je u velikoj meri ignorisala pitanje ljudskih i političkih prava u Jugoslaviji. Na primer, od 1980. do 1987. tri analizirana kanadska dnevnika su objavila ukupno 128 tekstova koja su se bavila Jugoslavijom. Manje od deset procenata ovih tekstova je bilo posvećeno disidentima i političkim suđenjima u zemlji. Razlog zašto se kanadska štampa ne bavi pitanjem demokratije u Jugoslaviji može se naći u kolumni Toronto Stara »Vojni prevrat se nazire u Jugoslaviji«, objavljenoj 1987. godine. Njen autor je Adam Bromke, profesor međunarodne politike na univerzitetu McMaster. Ključno mesto analize profesora Bromkea je završni pasus, gde on tvrdi da se, »možemo nadati da će Jugoslavija razrešiti svoje ekonomske probleme i probleme sa nacionalnostima, i približiti demokratskom uređenju, bez pribegavanja vojnom rešenju. Ipak, čak i ako se pribegne takvom rešenju, nema razloga za očajanje. Jer, prvo, srpski generali imaju dugu tradiciju nezavisnosti i oni verovatno ne bi menjali nesvrstan položaj Jugoslavije u odnosima Istok-Zapad. I drugo, zemlji je potrebna jača centralna vlast da ne bi bila balkanizovana u svoje nacionalne jedinice« (»Vojni prevrat se nazire u Jugoslaviji«, 7. april 1987).

Prioriteti zapadnog sveta u pogledu Jugoslavije su otvoreno navedeni u analizi profesora Bromkea; demokratija nije jedan od njih. Zapadni prioriteti, kaže nam profesor Bromke, su nezavisnost Jugoslavije, kao i jača centralna vlast u zemlji.

Izveštavanje o Jugoslaviji tokom 1988.

Interes kanadske štampe za prilike u Jugoslaviji koji je bio pobuđen 1987, je održan tokom 1988. Tri kanadska dnevnika su 1987. objavila između 8 (Montreal Gazette) i 19 (Toronto Star) tekstova posvećenih Jugoslaviji. Samo u prvih osam meseci 1988. (pre najvećeg vrenja u zemlji) u njima je izašlo između 14 (Globe and Mail) i 20 (Montreal Gazette) tekstova. Pažnja posvećena Jugoslaviji govori da dnevni listovi u pitanju nisu bili iznenađeni oktobarskom krizom u zemlji. Naprotiv, njihovi čitaoci su je mogli očekivati. Izveštaji iz Jugoslavije koje je kanadska štampa objavila pre oktobra 1988. su prikazivali zemlju destabilizovanu pogoršanim ekonomskim prilikama, radničkim nemirima, kao i neodlučnim političkim rukovodstvom.

Sa izuzetkom Globe and Maila, svi analizirani kanadski dnevnici su u svom izveštavanju o Jugoslaviji tokom 1988. najviše pažnje posvetili političkim pitanjima. Deo izveštavanja posvećen temi »politika i vlada« se kretao od 31,3% (u slučaju Globe and Maila) do 54% (Le Devoir). Posle političkih pitanja, kanadski dnevnici su najviše pažnje posvetili međunacionalnim odnosima. Ovde se taj deo kretao od 36,6% (kod Montreal Gazettea) do 42,5% (Globe and Mail).

Što se tiče izvora izveštavanja tokom 1988. godine, jedini kanadski dnevnik koji se služio sopstvenim izvorima u značajnijoj meri bio je Globe and Mail (26,5%). Kod ostalih listova taj deo iznosi: Toronto Star 17%, Montreal Gazette 9,2% i Le Devoir 8%. I Le Devoir i kanadski listovi na engleskom su se tokom 1988. u velikoj meri oslanjali na agenciju Reuter. Od 21,3% (u slučaju Montreal Gazettea) do 50% (Le Devoir) vesti o Jugoslaviji je poticalo od Reutera. Pored toga, kanadski dnevni listovi na engleskom jeziku su vrlo često koristili američke izvore informacija - češće nego pre 1988. Tokom 1988, od 37,7% (u slučaju Toronto Star) do 69,4% (Montreal Gazette) izveštavanja je poticalo iz američkih izvora.

Prema očekivanju, Le Devoir, kanadski dnevni list na francuskom jeziku, oslanjao se tokom 1988. u znatnoj meri na agenciju France-Presse za svoje izveštavanje o Jugoslaviji. France-Presse je bio izvor 32% Le Devoirovih vesti. Nijedan analizirani dnevni list na engleskom jeziku (uključujući londonski Times i New York Times) nije koristio AFP kao izvor vesti o Jugoslaviji tokom 1988. Sledeća osobenost Le Devoirovog izveštavanja o Jugoslaviji je neznatna upotreba američkih izvora (4%). Pored toga, Le Devoir je tokom 1988. o Jugoslaviji objavio znatno manje od kanadskih dnevnika na engleskom. Le Devoir je doneo 25 tekstova, u poređenju sa 53 koliko je objavio Toronto Star, 54 Montreal Gazette i 49 Globe and Mail. Ovo potvrđuje nalaz jedne kanadske studije da kanadska štampa na francuskom jeziku skoro ignoriše vesti iz sveta.

Masovni protesti u Novom Sadu i Titogradu su bili oni događaji koji su potresli jugoslovensku političku scenu u oktobru 1988. Zbor u Novom Sadu je doveo do ostavke pokrajinskog rukovodstva 6. oktobra. Dan kasnije, masovni protesti su počeli u Titogradu. Policija je rasturila ove proteste 8. oktobra. Kanadska štampa je reagovala na političku krizu koja je počela da se razvija u Jugoslaviji. Na primer, Globe and Mail je objavio više članaka o Jugoslaviji tokom oktobra 1988. (27) nego tokom petogodišnjeg perioda 1982-1986. (22). Tokom prvih osam meseci 1988. godine New York Times je doneo 15 članaka o Jugoslaviji. U oktobru iste godine, ovaj list je objavio 22.

Sa uobličavanjem zbivanja u Jugoslaviji u oktobru 1988, analizirani severnoamerički dnevni listovi su počeli da formiraju svoj, specifičan pogled na njih. Najeksplicitniji i najrazrađeniji izraz pozicije koju je zauzela severnoamerička štampa je objavljen u New York Timesu 11. oktobra. Ključna ideja New York Timesove analize je da je »ustav iz 1974...postao glavni uzrok nevolja...posle [Titove] smrti« (»Jugoslavija razmontirana: kako su se širili nemiri«). Da bi dokazao svoju tvrdnju da Jugoslavija treba da centralizuje svoj federativni sistem, Henry Kamm, beogradski dopisnik lista iz New Yorka, je izložio jedno specifično viđenje novije istorije Jugoslavije. U prvoj rečenici svoje analize on je naveo da je »pod Titom, Jugoslavija identifikovana sa tvrdim rukovođenjem« (ibid). Ova ideja je sporna; pre se može reći da je Jugoslavija, pod Titom, identifikovana sa liberalnim rukovođenjem. Naime, od 1950. godine, Jugoslavija je verovatno bila najliberalnija komunistička zemlja na svetu. Kamm je rezonovao na sledeći način: »Pod Titom, Jugoslavija je identifikovana sa tvrdim rukovođenjem. Ali u poslednjih osam godina ova zemlja liči na brod bez kormilara, sa serijom kriza koje su ozbiljno dovele u pitanje buduće usmerenje. Ovaj prividni vakuum u rukovođenju ima više uzroka, od kojih su dva najvažnija. Prvi je smrt predsednika Tita 1980. godine, a drugi je slovo ustava iz 1974. godine, koji nije bio važan dok je Tito bio živ ali je postao glavni uzrok nevolja posle njegove smrti... Ustav iz 1974. je odražavao interes rukovodstva odlučnog da spreči da ovom federacijom od šest republika i dve autonomne pokrajine dominira bilo koji njen deo. Sve je napakovano tako da se onemogućí pojava, ustavnim putem, bilo kog predsednika ili premijera sposobnog da donosi značajne odluke bez saglasnosti svakog dela federacije.«

Kammova tvrdnja da ustav iz 1974. nije bio važan dok je Tito bio živ je takođe problematična. Jugoslavija je uređena kao labava federacija još krajem 1960-ih godina: odlučivanje je, u velikoj meri, stvar pregovora između republika bar od tog vremena. Kamm je takođe pisao da »post-titovska Jugoslavija ne samo što nije uspela da stvori delotvornu nacionalnu vladu, već je sprečila pojavu delotvornih političkih vođa. Republikama i pokrajinama upravljaju kolektivna predsedništva čiji se predsednici menjaju

svake godine; slična predsedništva upravljaju Komunističkom partijom. Slične institucije funkcionišu na nacionalnom nivou i tako ograničavaju sposobnost donošenja odluka i njihovog sprovođenja. Rezultat je, posle Titove smrti, bio strmoglavi pad.«

Sledeća ideja sumnjive vrednosti je Kammova tvrdnja da je »od 1982. godine, [ekonomska] reforma bila jevanđelje koje su svi propovedali, ali je političke volje da se ona sprovede ponestalo zbog nepostojanja političkog centra moći«. Međutim, istina je da političke volje za sprovođenje ekonomske reforme jednostavno nije bilo; ne zbog nepostojanja političkog centra moći, već zbog nespремnosti jugoslovenskih komunista da se odreknu dela svoje vlasti.

Tokom oktobra 1988. severnoamerička štampa je često ponavljala motive prisutne prisutne u analizi »Jugoslavija razmontirana: kako su se širili nemiri«. Montreal Gazette je preštampeo Kammovu analizu 15. oktobra pod naslovom »Jugoslavija se bez kormilara približava kriznom momentu«, i podnaslovom »Vakuum u rukovođenju minira reformu i raspiruje stare etničke antagonizme«. New York Times je 8. oktobra informisao da se »...strpljenje za krajnje decentralizovano rukovođenje topi« (»Jugosloveni posreću pod teretom sve veće krize«). Četiri dana posle toga, New York Times i Globe and Mail su pisali o »...štrajkovima, protestima, etničkim nemirima i ekonomskim problemima koji nedeljama pogađaju naciju, koja od kada je Tito umro 1980. godine nije imala jakog vođu« (»Srbi se sporečkali sa Slovencima i povećali tenziju u Jugoslaviji«, New York Times, 12. oktobar; »Oštra prepucavanja produbljuju krizu u Jugoslaviji«, Globe and Mail, 12. oktobar). Na isti način, Montreal Gazette je izvestio da se »...Tito prebacuje da je stvorio decentralizovan sistem upravljanja koji ne može da razreši najtežu ekonomsku krizu u zemlji tokom četiri decenije« (»Jugoslovenske vlasti zabranile ulične skupove u Crnoj Gori«, 14. oktobar), i da su »nedelje štrajkova i vrenja oko etničkih i ekonomskih problema ugrozile stabilnost Jugoslavije, federacije mnogih nacionalnih grupa čije je rukovodstvo, posle smrti predsednika Josipa Broza Tita 1980. godine, bilo slabo« (»Srbi traže partijske ostavke posle neuspaha njihovog vođe«, 21. oktobar).

I analitičniji članci od ovih koji su upravo citirani su građeni na istim temama. Na primer, autor jedne Globe and Mailove analize je tvrdio da je »sve bilo mnogo jednostavnije dok je Josip Broz Tito bio živ. Više od 30 godina on je bio neprikosnoveni vođa, čvrsta ruka u ovoj višerasnoj federaciji« (»Kako je Jugoslavija razmontirana«, 15. oktobar). Ovaj autor je takođe proglasio da Centralni komitet Saveza komunista »...mora da razmotri promene u izuzetno zamršenom ustavu, u poređenju s kojim kanadski federativni sistem izgleda preterano jednostavan«. Na isti način, Toronto Star je naveo: »Kada je umro 1980. godine, Tito je Jugoslaviji zaveštao sistem konstituisan tako da... obuzda nacionalizam. Tito je sprečio da bilo koja republika dominira nad ostalim time što je svakoj od šest republika i dve autonomne pokrajine dao široku kontrolu nad vlastitim poslovima; pored toga, on je među komunistima iz različitih regiona uveo rotaciju na svim nacionalnim položajima. Ali etničke podele u ovoj naciji od 23 miliona ljudi, kao i zjapeći ekonomski jaz između uspešnog severa i zaostalog juga su zajedničkim delovanjem oslabili federativni sistem, tako da je on nesposoban da razreši sve dublju ekonomsku krizu« (»Nacionalizam komada Jugoslaviju u sastavne delove«, 10. oktobar).

Tokom oktobra 1988. godine jugoslovenski federativni sistem je vrlo nepovoljno opisivao od strane severnoameričke štampe. List koji je postavio rekord u tom smislu je Globe and Mail. Svaki treći tekst o Jugoslaviji objavljen u ovom dnevniku tokom oktobra doneo je nepovoljno mišljenje o jugoslovenskom federalizmu. Tokom istog meseca,

Toronto Star je objavio četiri teksta posvećena istoj temi – tri su bila nepovoljna, dok je jedan bio neutralan. Montreal Gazette je doneo dva prikaza jugoslovenskog federalizma, oba negativna. New York Times je objavio pet takvih tekstova, svi su bili negativni. Globe and Mail je objavio ukupno devet nepovoljnih opisa jugoslovenskog federalizma, i jedan neutralan.

Negativno mišljenje o jugoslovenskom federalizmu se podudarilo sa nepovoljnim člancima o Titu: severnoamerička štampa je smatrala da je krajnje decentralizovan federalizam Titova glavna ostavština Jugoslaviji. Tokom oktobra, Globe and Mail i Toronto Star su objavili ukupno šest novinskih tekstova koji su sadržali neki prikaz Tita. Svih šest tekstova je bilo nepovoljno po njega. Montreal Gazette je objavio po jedan neutralan i jedan vrlo nepovoljan prikaz, dok je New York Times doneo dva neutralna i jedan nepovoljan tekst.

Negativan imidž Tita i jugoslovenskog federalizma u severnoameričkoj štampi tokom oktobra 1988. je u skladu sa izveštavanjem kanadske štampe o Jugoslaviji od početka 1980-ih. Tokom 1980-ih godina, kanadska štampa je stajala na stanovištu da Jugoslavija treba da centralizuje svoj federativni sistem da bi ekonomski i politički sistem u zemlji funkcionisao efikasnije. U oktobru 1988, ova ideja o nužnosti centralizacije je dopunjena mišljenjem da je Jugoslaviji potreban jak vođa.

Položaj londonskog Timesa prema političkom vrenju u Jugoslaviji se znatno razlikovao od položaja severnoameričke štampe. Pažnja londonskog lista je bila usmerena na srpske političke aktivnosti i inicijative. Po mišljenju londonskog Timesa, najveći problem sa kojim se Jugoslavija suočila bio je srpski nacionalizam; ovaj list je Srbe i Slobodana Miloševića prikazao kao opasne ekstremiste, militante koji su ugrozili opstanak Jugoslavije.

Severnoamerička štampa je insistirala da je apsolutno najveći jugoslovenski problem labav federativni sistem. U napisima New York Timesa i analiziranih kanadskih dnevnih listova Jugoslavija je prikazana kao zemlja kojoj preti kaos. Severnoamerička štampa je često tvrdila da je Jugoslaviji vitalno potrebna jaka centralna vlast i jak vođa.

Londonski Times je oktobarske proteste tumačio kao dobro organizovane akcije militantnih srpskih nacionalista. Za severnoameričku štampu, isti događaji su predstavljali spontane izraze anti-vladinog raspoloženja, čiji je uzrok ležao u ekonomskoj krizi. Treba napomenuti da londonski Times nije ignorisao nezadovoljstvo Jugoslovena sa ekonomijom, isto kao što New York Times nije ignorisao nacionalne elemente u protestima. I pored toga, razlika između dva ugla izveštavanja je bila ogromna.

Severnoamerička štampa je događaje u Jugoslaviji predstavila kao priču pod naslovom MASE PROTIV KOMUNISTIČKE ELITE. Njeni izveštaji su sugerisali da su se jugoslovenske mase, očajne zbog sve gorih ekonomskih prilika (pad životnog standarda, rastuća inflacija i nezaposlenost), pobunile protiv vlasti. U istim izveštajima jugoslovenske vlasti su vrlo nepovoljno prikazane. Da bi diskreditovala jugoslovenske lidere, severnoamerička štampa je uporno koristila atribut »komunistički« (kao u »Šefovi Komunističke partije« i »jugoslovenski komunistički lideri«). Severnoamerička štampa je takođe insistirala na okrutnosti crnogorske policije.

Specifičnost pristupa londonskog Timesa protestima u Novom Sadu i Titogradu se ogleda u naslovima koje je ovaj list odabrao. Toronto Star (u tekstu »TS«), Montreal Gazette (»MG«), i Globe and Mail (»G&M«), su upotrebili naslove kao što su: »Šefovi

pokrajinske partije svrgnuti u napadu Jugoslovena na zvanične zgrade« (TS, 7. oktobar), »Nasilna gomila svrgla pokrajinske lidere u Jugoslaviji« (G&M, 7. oktobar), »Jugosloveni traže uklanjanje partijskih lidera« (TS, 8. oktobar), »Masa Jugoslovena opседа lokalne komunističke zvaničnike« (G&M, 8. oktobar), »Jugoslovenska policija razbila proteste« (MG, 9. oktobar), i »Policija pretukla i zasula suzavcem jugoslovenske demonstrante« (TS, 9. oktobar). Londonski Times je, međutim, doneo: »Gnevni Srbi srušili rukovodstvo pokrajine Vojvodine« (7. oktobar), i »Titograd nova meta u sve većoj borbi za vlast« (8. oktobar).

Pošto su tri kanadska dnevnika za svoje izveštavanje koristili iste izvore (Associated Press i Reuter), njihove interpretacije protesta u Novom Sadu i Titogradu su bile gotovo identične. Vredi napomenuti da je Reuter o oktobarskoj krizi u Jugoslaviji izveštavao iz istog ugla kao i američke agencije vesti i severnoamerički dnevni listovi. Ovo je značajno s obzirom da je Reuter britanska agencija.

Toronto Star je 7. oktobra informisao da su »prošle noći šefovi Komunističke partije jedne jugoslovenske pokrajine svrgnuti pošto je gomila od 30.000 ljudi kamenjem napala njihov štab« (»Šefovi pokrajinske partije svrgnuti u napadu Jugoslovena na zvanične zgrade«). Dan kasnije, isti list je izvestio: »Juče su hiljade demonstranata okružile regionalni parlament u Crnoj Gori, jugoslovenskoj južnoj republici, odbijajući da se povuku sve dok lokalni lideri Komunističke partije ne podnesu ostavke, saopštila je agencija Tanjug« (»Jugosloveni traže uklanjanje partijskih lidera«, 8. oktobar). Članak Toronto Star od 9. oktobra je bio usredotočen na policijsko nasilje: »Policija je juče upotrebila palice i suzavac da razbije mitinge hiljade demonstranata koji su zahtevali uklanjanje komunističkih lidera, saopštila je zvanična jugoslovenska agencija. Vlada jugoslovenske republike Crne Gore je ponudila ostavku. Ovo je prvi put da je upotrebljena policijska sila tokom tri meseca ekonomskih i nacionalnih protesta u zemlji; za upotrebu suzavca protiv demonstranata se veruje da je bez presedana u Jugoslaviji. Najmanje 23 osobe je privedeno posle sukoba u Titogradu, glavnom gradu republike Crne Gore, ali je većina puštena, saopštila je novinska agencija Tanjug. Jedan izvor je izvestio da je oko deset ljudi povređeno kada je policija napala gomilu. 'Izdali ste nas', skandirali su mnogi u gomili punoj zastava, 'hoćemo hleba. Deca su nam gladna!'. Demonstranti su nekoliko puta pokušali da se probiju do zgrade parlamenta ali ih je policija zaustavila. Kasnije je u Nikšiću, u severnoj Crnoj Gori, policija upotrebila suzavac da rasturi 200 demonstranata, posle demonstracija u kojima je učestvovalo 2000 ljudi. Svedoci i Tanjug kažu da je policija upotrebila suzavac kada je manja grupa pokušala da prođe prepreku na putu za Titograd. Andrej Gustinčić, dopisnik novinske agencije Reuter, i Siumui Chan, fotoreporter slobodnjak koji radi za agenciju, kažu da ih je policija prebila dok su gledali incident sa suzavcem« (»Policija pretukla i zasula suzavcem jugoslovenske demonstrante«).

Na isti način je i New York Times izvestio o događajima u Crnoj Gori. Ovaj list je 10. oktobra izvestio da je »u južnoj republici Crnoj Gori i danas napeto, posle sukoba u subotu tokom kojih je specijalna policija upotrebila suzavac i palice da razbije demonstrante koji su zahtevali ostavku komunističkog rukovodstva Crne Gore i osudili sve teže ekonomsko stanje. U glavnom gradu Titogradu i u industrijskom gradu Nikšiću mnogi studenti su se pridružili štrajku gladu da bi tako protestovali protiv upotrebe sile. Metalci iz Nikšića su organizovali protestno sedenje. Danas je grupa štrajkača prošla kroz grad, i na putu su joj se pridružile hiljade građana. Oni su ponovo tražili ostavku partijskih vođa i protestovali protiv upotrebe sile u subotu« (»Jugoslovenski šef izdao upozorenje o na-

cionalnoj krizi«). New York Times je 27. oktobra proteste u Titogradu nazvao »antivladinim protestima«, a učesnike u njima »demonstrantima koji su protestovali protiv pada životnog standarda« (»Vlada jedne jugoslovenske republike se povukla«).

Londonski Times je, međutim, događaje u Novom Sadu i Titogradu pokrio iz jednog drugog ugla. Ovaj list je najviše pažnje posvetio političkoj poziciji i aktivnostima rukovodstva Saveza komunista Srbije. Na primer, 7. oktobra je pod naslovom »Gnevni Srbi srušili rukovodstvo pokrajine Vojvodina« izvestio: »... na vanrednom zasjedanju predsedništva srpske Komunističke partije, rukovodstvo [Vojvodine] je optuženo za političke presteupe koji u suštini znače blokadu ustavnih promena u Srbiji i opstrukciju ranog rešenja problema Srbijanaca u kosovskom regionu. Sazvano pošto se gomila demonstranata sakupila u Novom Sadu, glavnom gradu Vojvodine, da traži hitnu ostavku lokalnog rukovodstva, srpsko predsedništvo je podržalo demonstrante i takođe zahtevalo čistku u medijima i u nižim partijskim strukturama zbog 'oportunističkih' stavova i 'neodgovornog ponašanja' koje je ignorisalo zahteve tri miliona Srba. Tokom poslednja dva meseca, Srbijanci iz Vojvodine su sve militantnije podržavali zahtev Srbije za kontrolom nad dve njene autonomne pokrajine, i okupljali snage oko ambicioznog srpskog vođe, g. Slobodana Miloševića. Pošto je uspešno srušio vojvodansko rukovodstvo, najljucjeg protivnika u ustavnoj bici, g. Milošević je uklonio ozbiljnu prepreku koja mu je stajala na putu za sporazum... Sledeći korak predstavljaju očekivane ostavke albanskih komunističkih funkcionera sa Kosova. Mnogi od njih su neprestano bili mete opakih srpskih napada na protestnim skupovima.«

Beogradski dopisnik londonskog Timesa je 10. oktobra ustvrdio u svojoj analizi da, »demonstracije koje su održane tokom vikenda [u Titogradu], kao i sve ostale takve demonstracije poslednjih meseci u Jugoslaviji, ne predstavljaju, u stvari, spontane izraze raspoloženja masa. Njih režiraju sledbenici srpskog vođe, g. Slobodana Miloševića, a pothranjuje ih njegova demagogija« (»Jedinstveno Titovo delo je daleko od kolapsa uprkos problemima«). Dok je severnoamerička štampa povoljno prikazala demonstrante iz Novog Sada i Titograda, ne pokazujući nikakve simpatije za savezne vlasti, pristup londonskog Timesa je bio upravo suprotan. Londonski list je pisao: »Podrška crnogorskom rukovodstvu od strane savezne Vlade je još znak da se pozitivne snage okupljaju da bi sačuvala Titovu ostavštinu ... događaji od vikenda pokazuju – umirujuće za Jugoslaviju – da g. Milošević i svi oni koji bi hteli da ga imitiraju mogu očekivati da dobiju po prstima ako pokušaju da izvezu njegovu vrstu srpskog nacionalizma izvan srpskih autonomnih pokrajina Kosova i Vojvodine« (ibid).

Urednici londonskog lista su na jugoslovensku krizu gledali iz istog ugla kao i njegovi dopisnici. Po mišljenju Timesovog urednika, »to da je do sada mirna pokrajina Vojvodina postala scenom tako dramatičnog potresa ... predstavlja razvoj događaja koji se mora interpretirati na najpessimističniji način, bez obzira na nedostatke prethodnog pokrajinskog rukovodstva. Reakcija jugoslovenskih vlasti tokom vikenda [u Titogradu] mora se posmatrati u tom svetlu ... masu, koja je u slučaju Vojvodine izvela rušenje komiteta Komunističke partije, na akciju nije navelo spontano nezadovoljstvo životnim standardom. Niti ju je nagnao politički idealizam da zahteva više demokratije i slobode. Pre se radi o tome da je masa bila inspirisana nacionalističkim osećajem, i da ju je ohrabrio demagog, lider srpske Komunističke partije, g. Slobodan Milošević« (»Balkanski nacionalizam«, 10. oktobar). Dan kasnije, londonski Times se poslužio veoma nepovoljnim terminom »rulja« da opiše one koji su protestovali u Crnoj Gori. U članku je pomenuta

terminom »rulja« da opiše one koji su protestovali u Crnoj Gori. U članku je pomenuta »rulja u Crnoj Gori«, i navedeno da, »ukoliko se ova situacija nastavi, nema sumnje da će rulja zahtevati još krvi ...« (»Beograd ukinuo odsustvo trupama pošto se nemiri nastavljaju«, 11. oktobar). Slobodan Milošević, pisao je londonski list, je »inspiracija iza rulje« (ibid).

Naredni značajan oktobarski događaj koji je različito interpretirao londonski Times s jedne strane, te ostali analizirani listovi s druge, bio je trodnevni sastanak Centralnog komiteta savezne partije. Za razliku od severnoameričke štampe, londonski Times je posvetio veliku pažnju govoru Slobodana Miloševića pred Centralnim komitetom. Miloševićev govor, po tvrđenju lista, bio je »pun sirovog nacionalizma«: »Dok su njegove kratke, zvonke rečenice odjekivale skupštinskom salom, članovi Centralnog komiteta su vrteli glavom u neverici. G. Milošević se služio retorikom koju inače koristi samo za svoju srpsku rulju... G. Milošević se takođe netrpeljivo osvrnuo na ono što je nazvao 'srpskom buržoazijom'... Pričinjavalo nam se da on igra ulogu u komadu o petrogradskoj Kominterni. Srpski vođa je bio isto tako nefleksibilan u pogledu masovnih srpskih zborova koji su itekako zabrinuli vođe širom Jugoslavije i podigli temperaturu međunacionale tenzije u Srbiji ... Niko nema pravo da zabranjuje zborove, rekao je g. Milošević. 'Žaloso je što drugovi ovde nisu sa njima upoznati', rekao je neprijazno, sugerišući da za par dana rulja može izaći na ulice Beograda da ispravi ovu grešku« (»Partija zatvara redove protiv Srba«, 18. oktobar).

New York Times, Montreal Gazette, i Toronto Star su o istom govoru izvestili vrlo kratko i neutralno. List iz New Yorka je izvestio da se »u svom govoru pred 165 članova Centralnog komiteta g. Milošević ograničio na zahtev za brzo rešavanje kosovskog pitanja, koje je nazvao albanskom 'kontrarevolucijom'. On je takođe uveravao ostatak Jugoslavije da Srbija nema nikakve skrivene ambicije prema drugim republikama« (»Otvorena odlučujuća sednica jugoslovenske partije«, 18. oktobar). Montreal Gazette je informisao: »... srpski partijski šef Slobodan Milošević je branio svoje nastojanje da proširi srpsku kontrolu na Vojvodinu i Kosovo. 'Bilo kakva zabrana mitinga je neprihvatljiva', rekao je. Milošević je saopštio Centralnom komitetu da Jugosloveni neće prihvatiti još jednu 'maratonsku sednicu' koja ne doprinosi rešavanju nacionalističkih tenzija i ekonomskih teškoća« (»Lider kaže Jugoslovenima: reforma ili katastrofa«, 18. oktobar). Toronto Star je o istom događaju izvestio: »...Milošević, partijski šef najveće republike u Jugoslaviji, je i sam bio oštar [njega je kritikovao Šušar]. Izjavio je da je očekivao da ostalih pet republika u zemlji podrže njegov zahtev za jačom srpskom kontrolom nad Kosovom« (»Jugoslovenima rečeno: podržite reforme ili se suočite sa propašću«, 18. oktobar).

Novinske interpretacije oktobarske sednice Centralnog komiteta su se znatno razlikovale. Severnoamerička štampa je ovu sednicu smatrala neuspešnom. Ton izveštavanja New York Timesa je bio određen već nakon prvog dana zasedanja: »Centralni komitet Komunističke partije je danas otvorio sednicu koja ... nije donela nijednu konkretnu inicijativu ... Uvodni govor Stipeta Šuvara, koji služi jednogodišnji rok kao predsednik partije, bio je zavijen u apstraktni jezik. Nijedan jugoslovenski funkcioner na vlasti nije spomenut po imenu, o problemima se nije iscrpno govorilo i nisu ponuđena nikakva nova rešenja« (»Otvorena odlučujuća sednica jugoslovenske partije«, 18. oktobar).

Severnoamerička štampa je sledila ovu liniju izveštavanja narednih nekoliko dana. Izveštaj New York Timesovog dopisnika iz Beograda, objavljen 20. oktobra, je

preštampan u *Globe and Mail* i *Montreal Gazette*. U njemu stoji: »Danas je završena trodnevna vanredna sednica Centralnog komiteta jugoslovenskih komunista na kojoj nisu predložene nikakve nove mere koje bi izvukle zemlju iz duboke ekonomske, političke i etničke krize. Sednica je najavljena kao prekretnica u nastojanju da se reši sukob između etničkih Albanaca i Slovena u južnoj pokrajini Kosovo, kao i stalni pad životnog standarda ... Umesto toga, sednica je sinoć završena dramatičnim i javnim sukobom unutar Politbiroa« (»Sednica jugoslovenske partije završena bez novih mera za izlazak iz krize«, 20. oktobar). Dan kasnije, *New York Times* je svoj izveštaj sa sednice naslovio »Jugoslovenska sednica razočarala čak i optimiste«.

U izveštajima beogradskih dopisnika londonskog *Timesa* nije se moglo primetiti nikakvo razočarenje. Naslovi koje je londonski list odabrao pokazuju specifičnost njegovog pristupa. *Montreal Gazette*, *Globe and Mail*, i *New York Times* (u tekstu »NYT«) su za izveštavanje o oktobarskoj sednici upotreбили naslove kao što su: »Žestoka debata odložila ključnu odluku o jugoslovenskom rukovodstvu« (MG, 19. oktobar), »Ključna sednica u Jugoslaviji završena sukobom, bez reformi« (MG, 20. oktobar), »Vodstvo podeljeno, razdor pritisao Jugoslovene« (G&M, 19. oktobar), »Jugoslovenska sednica završena sukobom« (G&M, 20. oktobar), »Sednica jugoslovenske partije završena bez novih mera za izlazak iz krize« (NYT, 20. oktobar), i »Jugoslovenska sednica razočarala čak i optimiste« (NYT, 21. oktobar). Za izveštaje o istom događaju londonski *Times* je upotrebio sledeće, potpuno drukčije naslove: »Partija zatvara redove protiv Srba« (18. oktobar), »Srbija suočena sa političkom izolacijom« (19. oktobar), »Glasanje bez predsedana osujetilo Miloševićeve napore da osvoji vlast« (20. oktobar), i »Srbi obuzdani« (21. oktobar).

Veoma kritičko mišljenje londonskog *Timesa* o srpskim političkim aktivnostima nije bilo ograničeno samo na oktobar 1988. Londonski dnevnik je tokom cele 1988. nepovoljno prikazivao Srbe i Slobodana Miloševića. Specifičnost *Timesovog* izveštavanja o Jugoslaviji tokom 1988. je u fokusu ovog lista na pitanje međunacionalnih odnosa. Od januara do avgusta, to jest pre glavne političke krize u Jugoslaviji, *Times* je objavio 9,08 novinskih tekstova posvećenih međunacionalnim odnosima. *Globe and Mail* je u istom periodu doneo jedan takav tekst, *Le Devoir* 0,5, *Toronto Star* dva, dok je *Montreal Gazette* objavio 2,58. *New York Times* je objavio 3,5 teksta posvećena međunacionalnim odnosima u Jugoslaviji. I u relativnom smislu londonski *Times* je posvetio ovom pitanju više pažnje nego ostali listovi. U periodu januar–avgust 1988, 34,9% *Timesovog* izveštavanja o Jugoslaviji je bilo posvećeno međunacionalnim odnosima. Kod drugih listova ovaj odnos iznosi: *Globe and Mail* 9%, *Le Devoir* 10%, *Montreal Gazette* 15,2% *Toronto Star* 15,4%, i *New York Times* 23,3%.

Tokom letnjih meseci 1988. godine, londonski *Times* je naročitu pažnju posvetio Sloveniji, najliberalnijoj jugoslovenskoj republici, prikazujući je u veoma pozitivnom svetlu. Tokom juna i jula 1988. u *Timesu* je objavljeno šest naslova u kojima je spominjana Slovenija. Ostalih pet analiziranih listova nisu objavili nijedan takav naslov od januara do avgusta iste godine. *Times* je izvestio o političkim i ekonomskim promenama u Sloveniji i posvetio veliku pažnju krizi u odnosima između Slovenije i federacije, kao i srpsko–slovenačkom sukobu. *Times* je, za razliku od ostalih analiziranih listova, dao priličan publicitet političkom i ekonomskom otvaranju u Sloveniji (procesu koji se ponekad naziva »slovenačkim prolećem«). Od januara do avgusta 1988, *Times* je objavio devet tekstova koji su uključivali temu liberalne političke orijentacije Slovenije. *New*

York Times je objavio tri takva članka, Toronto Star dva, a Montreal Gazette jedan. Globe and Mail i Le Devoir nisu objavili nijedan prikaz slovenačkog liberalizma tokom ovog vremenskog perioda.

Izveštavajući o srpsko-slovenačkom sukobu, londonski Times je stao na stranu Slovenaca. Ovaj list je takođe posvetio znatnu pažnju političkim procesima u Srbiji. Tokom avgusta 1988, Times je objavio četiri teksta koji su se bavili sukobom između Srba i Albanaca. Le Devoir, Montreal Gazette, i Toronto Star nisu objavili nijedan takav tekst u avgustu, dok su Globe and Mail i New York Times doneli po jedan.

Važno je naglasiti da su tokom 1988. godine sve analizirani severnoamerički dnevni listovi o političkim kretanjima u Jugoslaviji pisali iz istog ugla. O svim glavnim događajima u zemlji ovi listovi su delili isto mišljenje.

Zaključak

Analiza izveštavanja kanadske štampe o Jugoslaviji u periodu 1977–1988. pokazuje da antikomunistički ideološki momenti nisu u većoj meri uticali na tretman Jugoslavije. Tokom 1980–ih godina, kanadski dnevni listovi nisu insistirali na potrebi za više pluralizma u političkom životu Jugoslavije i manje državne kontrole u njenoj ekonomiji. Ovi listovi takođe nisu tvrdili da je Savez komunista Jugoslavije koncentrisao suviše vlasti u svojim rukama. Umesto toga, kanadski dnevni listovi su insistirali da u Jugoslaviji postoji pogrešna raspodela moći između centralne vlade i republičkih vlasti.

Autor ovog istraživanja je došao do mnoštva podataka koji daju za pravo onim kanadskim teoretičarima koji tvrde da se kanadska štampa oslanja na ne-kanadske izvore informacija u pogledu vesti iz sveta. Nijedan kanadski list nema dopisnika koji stalno boravi u Jugoslaviji. Za svoje izveštavanje o ovoj zemlji, kanadski dnevni listovi na engleskom jeziku se u velikoj meri oslanjaju na američke izvore informacija. Analizirani kanadski dnevni listovi (posebno Globe and Mail) takođe koriste Reuter u velikoj meri.

Imidž Jugoslavije u kanadskoj štampi je znatno izmenjen posle perioda 1977–1979. Krajem 1970–ih, na Jugoslaviju je gledano kao na aktivnog ali nepristrasnog člana međunarodne zajednice, aktera koji ima dragocenu misiju na međunarodnoj političkoj sceni. Ugled Jugoslavije je najvećim delom bio rezultat Titovog ličnog ugleda u svetu. U to vreme Tito je imao ugled iskusnog državnika, koji je, kao mlad, oslobodio svoju zemlju od nacističke okupacije, i, kasnije, s uspehom prkosio Staljinu. Krajem 1970–ih, izveštavanje kanadske štampe o Jugoslaviji je pretežno bilo posvećeno Titovim diplomatskim aktivnostima. U isto vreme, na Jugoslaviju je gledano kao na uspešnu i modernu zemlju. O krajnje labavom federalizmu je u kanadskoj štampi pisano kao sistemu koji odgovara potrebama zemlje, posebno njenom višenacionalnom karakteru.

Titova bolest i smrt su izazvali priličnu uznemirenost na Zapadu. Zapad se pribojavao moguće invazije Jugoslavije od strane Sovjetskog Saveza, kao i političkog usmerenja zemlje nakon Tita. Izveštavanje kanadske štampe o Jugoslaviji tokom 1980. godine je bilo koncentrisano na dve glavne teme: sovjetsku politiku prema Jugoslaviji, i budućnost zemlje »bez Tita«.

Nakon Titove smrti u maju 1980, interes kanadske štampe za Jugoslaviju je opao. Interes koji je preostao je bio usmeren u dva pravca. Prva tema se ticala sve većih ekonomskih teškoća: rastuće inflacije i nezaposlenosti, pada životnog standarda, nestašica

potrošačkih dobara, kao i problema sa otplatom spoljnih dugova. Druga je bila tema paralisanog procesa odlučivanja.

Od 1983. godine, kanadska štampa je počela da vrlo nepovoljno prikazuje jugoslovenski, krajnje decentralizovani federalizam. Kanadska štampa je često ponavljala da je federativni sistem izazvao ekonomsku krizu u Jugoslaviji.

Promena u načinu gledanja na jugoslovenski federalizam se podudarila sa promenom Titovog imidža. Obe promene su vrlo radikalne. *Globe and Mail* je 1980. Tita nazvao »jednim od zaista velikih ljudi našeg doba« (»Tito: velikan kome je teško naći zamenu«, 26. januar). Tri godine kasnije, isti list je izvestio da je Tito čovek koji je začeo jugoslovensku »očito beznadežnu zbrku« (»Jugosloveni preispituju šta im je Tito ostavio«, 14. maj 1983). Negativno »slikanje« Tita u kasnijem periodu je verovatno povezano sa uverenjem da je krajnje decentralizovan federativni sistem Titova glavna ostavština Jugoslaviji.

Vrlo je moguće da negativno mišljenje o jugoslovenskom federalizmu ima veze sa zabrinutošću Zapada za budućnost Jugoslavije nakon Tita. Stiče se utisak da posle 1980. godine kanadski dnevni listovi i agencije koje ih snabdeavaju vestima nisu imale nimalo poverenja u jugoslovenski sistem kolektivnog rukovođenja. Komplikovan federalizam se kanadskoj štampi činio kao nepogodan za tako žestoke i nerafinirane ljude kakvi su navodno Jugosloveni. Diktatura je jedini način da se upravlja zemljom poput Jugoslavije, sugerisali su listovi u pitanju. U suprotnom, postoji ozbiljna mogućnost dezintegracije.

Posle 1980. godine, Jugoslavija je ponovo postala vest dana u oktobru 1988, kada je ozbiljna politička kriza protresla ovu evropsku zemlju. Oktobarska zbivanja u Jugoslaviji kanadska štampa je pokrila na isti način na koji je prilazila Jugoslaviji od početka 1980-ih: kanadski listovi su insistirali da Jugoslavija mora da centralizuje svoj federativni sistem. Ovaj poziv da se izvrši centralizacija je u oktobru 1988. dopunjen idejom da je Jugoslaviji potreban jak vođa.

U izveštavanju o Jugoslaviji tokom 1980-ih postoji neobična doslednost. Insistiranje kanadskih dnevnika da je Jugoslaviji potreban jak vođa je u saglasnosti sa odsustvom interesovanja za ljudska i politička prava u istoj zemlji. Pozicija kanadske štampe je da ono što Jugoslaviji stvarno treba nije demokratija (pošto demokratija može voditi raspadu zemlje), već jaka centralna vlast.

Pod pretpostavkom da je opstanak Jugoslavije u interesu zapadnog sveta, insistiranje kanadske štampe na potrebi za jakim vladom i jakim vodom u Jugoslaviji izgleda kao razumna orijentacija. Međutim, element koji unosi zabunu u ovo krajnje logično objašnjenje izveštavanja kanadske štampe jeste pisanje londonskog Timesa tokom 1988. godine. Naime, londonski list nije imao negativno mišljenje o Josipu Brozu Titu i jugoslovenskom federalizmu. Niti je ovaj list insistirao da je ono što je Jugoslaviji potrebno jaka centralna vlast i jak vođa. Izgleda da londonski Times nije delio osnovnu preokupaciju kanadske štampe i New York Timesa u pogledu Jugoslavije: mogućnost njene dezintegracije (»balkanizacije«). Ovo može da sugeriše da, po mišljenju urednika i dopisnika londonskog lista, opstanak Jugoslavije ne mora nužno biti od presudne važnosti za zapadni svet. Times je snažno podržao prozapadne političke snage u Jugoslaviji, sugerisući time da je demokratija ono što je potrebno jugoslovenskim republikama. Tokom letnjih meseci 1988. ovaj list je s odobravanjem pisao o liberalnoj političkoj orijentaciji Slovenije, to jest iskoraku ove republike u pravcu političkog pluralizma i tržišne ekonomije. Vredi spomenuti da je Slovenija republika u kojoj su separatističke

tendencije vrlo jake. Tokom letnjih meseci 1988, londonski list je opširno izveštavao o krizi u odnosima između Slovenije i federacije, svrstavši se pri tome na stranu Slovenije. Ostali analizirani listovi su pitanjima slovenačkog liberalizma i slovenačkih odnosa sa federacijom posvetili mnogo manje pažnje.

Dok se mišljenje londonskog Timesa o krizi u Jugoslaviji fundamentalno razlikovalo od pozicije koju je zauzela kanadska štampa, New York Times je delio stanovište kanadskih listova. Štaviše, povremeno je izgledalo kao da kanadski dnevni listovi preuzimaju od američkih izvora vesti ton izveštavanja o zbivanjima u Jugoslaviji.

Moguće je da specifičan ugao izveštavanja o Jugoslaviji odražava politiku vlade u pitanju. Ako je to slučaj, kanadska vlada verovatno pretpostavlja da raspad Jugoslavije znači pripajanje bar nekih jugoslovenskih republika Sovjetskom Savezu. S druge strane, izgleda da je ideološka priroda filozofije britanske vlade u saglasnosti s izuzetnim publicitetom koji je londonski Times dao prozapadnim, demokratskim strujama u Jugoslaviji.

Autora ove studije je motivisala želja da otkrije kako zapadni mediji interpretiraju sadašnju krizu u Jugoslaviji. Mnoštvo podataka do kojih se došlo sugeriše sa severnoamerički listovi kretanja u Jugoslaviji posmatraju iz istog ugla. Međutim, stanovište londonskog Timesa se veoma razlikuje od stanovišta severnoameričke štampe. Štaviše, autorov ograničen uvid u izveštavanje zapadnoevropskih medija sugeriše da dobar deo njih deli poziciju londonskog lista. Umesto da tvrde da je Jugoslaviji potrebna jaka centralna vlada i jak vođa (kao što to čine severnoamerički listovi), veliki broj zapadnoevropskih medija izgleda da je vrlo kritičan prema politici rukovodstva Saveza komunista Srbije. Moguće objašnjenje je da postoji nesaglasnost između britanske vlade (možda čak i evropskih vlada) s jedne strane, i severnoameričkih vlada s druge, oko politike prema krizi u Jugoslaviji.

YUGOSLAVIA'S IMAGE IN WESTERN NEWSPAPERS*

NENAD MIROVIĆ

*Institute for the Economy of Agriculture and Rural Sociology,
Novi Sad*

This text is part of the report on the research of Yugoslavia's image in Western newspapers, primarily in the Canadian news journals. Canadian newspapers have been chosen for sampling because they represent one of the Western world media-systems. In addition to the Canadian daily newspapers the articles from the New York Times and the London Times are analysed.

The analysis of the Canadian press reports on Yugoslavia in the period from 1977 to 1988 shows that ideological issues haven't greatly affected the approach towards Yugoslavia.

The author of this study has been motivated by the drive to uncover the Western newsmedia's interpretation of the crisis in Yugoslavia. According to the author, much of the data collected suggests that North American papers have the same outlook upon the events in Yugoslavia. However, the viewpoint of the London Times differs considerably from that of the North American one. Instead of ascertaining that Yugoslavia needs a strong central government and a powerful leader, as is stated in the North American journals in the period analysed, the North European media mostly seem to take on an extremely critical attitude towards the political rule of Serbia's League of Communists' leadership. A possible explanation can be found in the existing differences between the British government (perhaps even the European governments) on the one hand, and the North American governments on the other, regarding their politics towards the crisis in Yugoslavia.

**This analysis is the translation of part of the author's master's thesis completed under the same title at the Queen's University in Canada in August 1989.*